

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

1899-1999

МУЗЕЙ НА РУБЕЖІ ЕПОХ:
МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ
(матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції)

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

МУЗЕЙ НА РУБЕЖІ ЕПОХ:
МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ
(матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції)

Київ 1999

artysto'w polskich. T. II. 1978.) згадана картина не виявлена. Очевидно утворюючім словом невідомо, бо тільки з 1914 року знаходилася в фондах відомих вже нам музеїв, а раніше можливо десь у приватній колекції.

МИСТЕЦТВО

*Арустамян Ж.Г.,
Филипчук О.В., д.м.н.
Климова К.І., к.і.н.
(Київ)*

Атрибуція портретної мініатюри на табакерці XVIII ст.

Серед численних експонатів XVI-XIX ст. в колекції декоративно-ужиткового мистецтва Музею Історичних коштовностей України привертає увагу табакерка, зроблена з черепахи і прикрашена портретною мініатюрою з зображенням молодого офіцера у військовому мундирі російської армії XVIII ст. (МКУ, ДМ-5973). Судячи з запису в інвентарній книзі Всеукраїнського Історичного музею ім. Т.Г.Шевченка, вона надійшла до музею 23 грудня 1933 року.

Невивченість цього високохудожнього твору та незмінний інтерес до нього з боку глядачів викликали бажання провести дослідження табакерки і ідентифікувати портрет військового офіцера, який зображений на мініатюрі.

Дослідженню табакерки в значній мірі перешкоджало відсутність таких необхідних даних як джерело надходження її до музею, авторство мініатюри.

Вивчення мундиру військового офіцера, що був представлений на табакерці, привело до висновку, що він служив у Кінногвардейському полку в період царювання Катерини II. Знайомство з різними публікаціями, присвяченими історії мініатюри в Росії і портретами видатних історичних діячів XVIII ст. дозволило зробити припущення, що невідомий художник виконав на табакерці зображення князя Івана Івановича Лобанова-Ростовського або його сина Якова Івановича Лобанова-Ростовського.

Маючи інформацію про те, що протягом XVIII ст. художники виконували мініатюри не з натурю, а по наданим їм живописним портретам, до яких вони вносили особисте бачення людини, виникла ідея встановити і ототожнити особу на табакерці за допомогою нових технічних методів, якими користуються сучасні криміналісти. З цією метою у відділенні судово-медичної криміналістики Головного бюро судово-медичної експертизи МОЗ України доктор медичних наук О.В.Филипчук провів порівняльне дослідження трьох фотокопій портретів: військового офіцера, зображеного на табакерці XVIII ст., князя Івана Івановича Лобанова-Ростовського (1731-1791) і його сина князя Якова Івановича Лобанова-Ростовського.

Після сканування портрета, поліпшення їх зображень за допомогою графічних редакторів «Фотошоп» і «Фотофіш» були використані дві спеціальні комп'ютерні методики криміналістичного опису зовнішності за принципом «словесного портрету», викладену В.А.Снетковим, І.Ф.Виниченко, В.С.Житниковим, А.М.Зиніним, М.Н.Овсянниковою (1984) і методику графічних ідентифікаційних алгоритмів (АГІ), складену в Київському КДІ судових експертів для дослідження фотозображень з метою ототожнення особи.

Проведенням дослідження встановлено, що обличчя на табакерці має збіжні риси зовнішності з обличчям на портреті князя Івана Івановича Лобанова-Ростовського — за формою голови, пропорційним співвідношеннями і будовою окремих частин (не дивлячись на різницю у віці зображених на фотокопіях портретів засвідчено збіг 48 з 49 проаналізованих ознак; не зовсім збіжною є лише форма брів).

В той же час порівняльне співставлення портрету на табакерці та портрету князя Якова Івановича Лобанова-Ростовського виявили 13 ознак, що не співпадають — вони стосуються будови брів, носа, надперенісся, підборіддя.

Таким чином, проведене портретне дослідження дозволяє прийти до висновку, що, очевидно, на табакерці XVIII ст. намальовано портрет князя Івана Івановича Лобанова-Ростовського (1731-1791).

З писемних джерел відомо, що князі Лобанови-Ростовські ведуть свій родовід від старшої лінії князівського роду, котра походить від Володимира Мономаха через князя Івана

Олександровича Лобанова-Ростовського — «Лобана».

За оцінкою істориків XIX ст. представники цього стародавнього роду, також, як і князь Іван Іванович Лобанов-Ростовський, не вирізнялися талантом. В історії України більш відомим був його син Яків Іванович Лобанов-Ростовський (1760-1831), який на посаду генерал-губернатора Малоросії зробив певний внесок у формування козачих полків під час війни з Наполеоном.

*Бушак С.М.
(Київ, Видавничо-рекламна
компанія «ЕММА»)*

Проблема стилістики «Козаків-Мамаїв»

Довгий час твори, що зображують козака-бандуриста (або ж «Козака Мамая») трактувалися лише як зразки низового мистецтва — «народна картина» та «народний примітив». До певної міри, це так, враховуючи, що вони побутували серед широких верств українського народу, перш за все селянства. Та під тиском класових поглядів на мистецтво, «мамаїв» протиставляли портретам козацької старшини. Так, П.Жолтовський зазначає, що народна картина «протистоїть пишній імпазантності багатьох творів церковного та портретного живопису XVII-XVIII ст.» (1978, с.290), а П.Білецький: «Гетьманські та старшинські портрети були звичайною прикрасою поміщицьких будинків ... (тоді як) в убранстві селянської хати та дрібношляхетського хуторочка певне місце ... завоював тільки Б.Хмельницький, а поряд з ним — узагальнений образ «Козака Мамая» (1969, с. 296). Насправді ж різкого розмежування не існувало, та й сам Білецький пише, що «мамаї» прикрашали помешкання вищих верств суспільства: переяславського полковника С.Сулими, повітового маршалка П.Булюбуша, духовенства. Вони знаходилися в родових маєтках нащадків козацької еліти Г.П.Галагана, В.В.Тарновського, гетьмана П.П.Скоропадського, причому в кожній збірці було по кілька картин, а для останнього «мамаї», поруч із портретами гетьманів (серед яких був і Мазепа), виступали символами «славного рідного минулого» України (1995, с. 388).

Вражає величезна строкатість цих творів з мистецької точки зору. Серед них чимало картин ремісничого рівня, написаних самодіяльними майстрами. Їх ознаки: схематизм малюнку, декоративна яскравість кольорів, оповідальна простота композиції, низький рівень каліграфії. В той же час, поміж «мамаїв» трапляються справжні шедеври, про високий художній рівень яких захоплено писали дослідники. Їх відрізняє: композиційно завершена фігура козака, вписана в піраміду; монументальність, поетичність та урочистість образу в поєднанні з орнаментальністю (у трактовці костюму); декоративно-площинна манера передачі простору картини і, водночас, світлотіньова модуляція обличчя; узагальненість рисунку (за рахунок типізації форми та строгого відбору ліній); використання закруглених плавних ліній, які задають колоподібний ритм.

П.Білецький неодноразово вказував на стилістичну близькість кращих «мамаїв» з шедеврами портретного живопису XVII-XVIII ст., ознаками якого є: «прагнення до ясності композиції, усвідомлення найістотнішого у формі, кольорі, виразі обличчя», що досягається «за допомогою лінійного, кольорового і світлотіньового ритму» (1969, с. 194). В «мамаях» теж присутній колоподібний лінійний ритм, що створює враження повільного замкненого руху, рівноваги та гармонії, а «костюми козаків на народних картинах ... історично правдиві і відтворені з такою жувагою до візерунків, як і в портретах. Лінійно-кольорова композиція картин не менш вишукана та музикальна, ніж у кращих портретах XVIII ст.». Спільність і в тому, що на «мамаях» часто трапляються написи «точнісінько, як на елітафіяльних портретах», але: «найбільша схожість між зображенням невідомого козака та старовинними українськими портретами не в написі, а в характері обличчя і в стилі» (1969, с. 267). Відкидаючи подробиці, Білецький виділив групи облич «мамаїв», які дають «узагальнення характерних національних типів» — бульбоногого, горбоногого та прямоногого-круглового (їм відповідають портрети Г.Галагана, С.Сулими та О.Безбородька).

Про який же стиль говорить дослідник? Явно не про народний, тому що портрет не є характерним жанром народного живопису, бо вимагає професійної точності малюнку, яка недоступна самодіяльним художникам (через що вони зображують, як правило, не конкретних осіб, а узагальнені соціально-етнічні типи). А між тим, дослідники згодні, що на «мамаях» нерідко відтворено саме неповторне обличчя козаків, фактично їх портрети. За П.Білецьким: «більшість подібних творів по суті близькі до жанру портрета, бо увага художника зосереджена насамперед на образі однієї людини, в даному випадку козака»